

PRIX GONCOURT
2021

МОГАМЕД
МБУґАР
САРР

Найпотамніший
спогад
людський
роман

Переклад Івана Рябчія

Cet ouvrage a bénéficié des soutiens du Programme d'aide à la publication Skovoroda de l'Ambassade de France en Ukraine et de l'Institut français d'Ukraine.

Це видання здійснене за підтримки Програми сприяння видавничій справі «Сковорода» Посольства Франції в Україні та Французького інституту в Україні.



Mohamed Mbougar Sarr

**LA PLUS SECRÈTE
MÉMOIRE DES HOMMES**

Philippe Rey | Jimsaan

Могамед Мбугар Сарр

НАЙПОТАЄМНІШИЙ СПОГАД ЛЮДСЬКИЙ

*З французької переклав
Іван Рябчій*

ВИДАВНИЦТВО АНЕТТИ АНТОНЕНКО
ЛЬВІВ

УДК 821.133.1
С-20

Могамед Мбугар Сарр
НАЙПОТАЄМНІШИЙ СПОГАД ЛЮДСЬКИЙ

Роман

З французької переклав Іван Рябчій

Перекладено за виданням:

Mohamed Mbougar Sarr

La plus secrète mémoire

des hommes

r o m a n

Philippe Rey | Jimsaan

ISBN: 978-2-84876-886-1

Поєднайте Борхеса і Шмітта, Альянде і Мо Яня — отримаєте Могамеда Мбугара Сарра. Він так само непередбачуваний і стилістично строкатий, як і його головний герой — Т. Ш. Еліман.

«Найпотаємніший спогад людський» за формою є романом-розслідуванням, та насправді це майстерний постмодерністський твір, який іронічно (а іноді й цинічно) грається сам у себе, грається в літературу. Роман зачіпає безліч тем — від кривди колоніалізму й провини Європи перед Африкою до сексуальної та інтелектуальної ідентичності на тлі війни й цивілізаційної кризи. Це водночас екзо- і езотеричний твір, який прагне ідеалу — достоту «Аламут» Бартола, — але залишається вкрай простим і гуманним.

Усі права застережено. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або передавати в будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це **ТОВ «Видавництво Анетти Антоненко»**.

© 2021, Éditions Philippe Rey

This edition is published by arrangement with Éditions Philippe Rey in conjunction with its duly appointed agent Books And More Agency #BAM, Paris, France. All rights reserved

© Іван Рябчій, український переклад, 2022

© «Видавництво Анетти Антоненко», 2023

ISBN 978-617-553-005-4

Пам'яті Ямбо Уологема*

Певний час Критика супроводжує Твір, потім вона розсіюється і його супроводжують Читачі. Ця подорож може бути довгою або короткою. Потроху Читачі вмирають один за одним, і Твір продовжує свій шлях сам, навіть якщо інші Критики та інші Читачі помалу пристосовуються до його курсу. Згодом Критика помирає вдруге, Читачі вмирають удруге, і Твір продовжує мандрівку до самоти всіяним кістками шляхом. Наближатись до Твору, плисти в його фарватері є точною ознакою певної смерті, і все ж до нього наближаються інші Критики та Читачі, невтомні й невблаганні, і час та швидкість їх поглинають. Зрештою, Твір заглиблюється в безповоротну мандрівку до Вічності. І одного дня Твір помирає — як і решта речей, так само, як щезнуть Сонце, Земля, Сонячна система, галактика та найпотемніший спогад людський.

Роберто Боланьйо, «Дикі детективи»

* Ямбо Уологем (1940-2017) — малійський письменник, автор роману «Право на жорстокість» (1968), який був із ентузіазмом сприйнятий критикою, однак згодом Уологема звинуватили в плагіаті (Тут і далі — примітки перекладача).

КНИГА ПЕРША

Частина перша ПЛЕТИВО МАТЕРІ-ПАВУЧИХИ

27 серпня 2018 року

Про будь-якого письменника і його творчість можна точно знати принаймні одне: обидва прямують у найбільш бездоганному із можливих лабіринтів, по довгому кружному шляху, де вихід збігається зі входом — це і є самота.

Я залишаю Амстердам. Хоч що я дізнався, мені невідомо: чи я дізнався більше про Елімана, чи, навпаки, загадка навколо нього стала щільнішою? Я міг би послатися тут на парадокс, притаманний будь-якому пошуку знань: чим глибше вивчаєш якусь часточку світу, тим більш явним стає безмежжя непізнаного та нашого власного недоумства; однак такий силогізм все ж недостатньо пояснює моє ставлення до цієї людини. Його випадок вимагає значно радикальнішого формулювання, а точніше — якомога більш песимістичного стосовно самої можливості пізнання людської душі. Його душа подібна до чорної діри: усе, що наближається до неї, вона намагнічує й поглинає. Певний час вивчаєш його життя, а тоді, нарешті угамувавши цікавість, засмучений і постарілий, бурмочеш собі під ніс: у душі людській — як серед ночі, та й нема там чого шукати.

Еліман пірнув у Ніч. Легкість, з якою він попрощався з сонцем, чарує мене. Успіння його тіні чарує мене. Загадка його мети переймає мене. Я не розумію, чому він замовк, коли мав ще стільки сказати. І мене мучить те, що зробити, як він, я не можу. Коли трапляється мовчун — але справжній мовчун! — завжди виникає гостра цікавість до значення його слів і не залишає думка: чи не є вони, часом, нестерпним белькотом, мовним сміттям?

Що ж, я стуляю пельку і тут перепиняю тебе, мій Щоденнику. Балачки Матері-Павучихи виснажили мене. Амстердам спустошив мене. На мене чекає шлях самоти.

Африканським письменникам мого покоління (яке скоро втратить означення «молоде») Т.Ш. Еліман дав змогу виснажити себе в кривавих та шляхетних літературних баталіях. Було в його книжці щось і від величного собору, і від простої арени; ми заходили до неї, мов до могильника божества, і зрештою приходили до тями на колінах у власній крові, пролитій під часжертвопринесення його шедевр. Будь-якої сторінки книжки було достатньо, щоб переконатися: атож, оце справжній письменник, неперекладний «гапакс леґоменон»*, одна з тих зірок, які лише раз яскраво спалахують на небесному склепінні літератури.

Пригадую одну з численних вечерь, за якою ми обговорювали твір Т.Ш. Елімана. Просто посеред дебатів Беатріс — так, так, та сама чуттєва й невгамовна Беатріс Нанґа, у прекрасних персах якої я сподівався задихнутися й померти, — показала кігті й заявила, що з шаблями наголо варто сперечатися тільки про твори справжніх письменників, що тільки такі тексти зігрівають кров незгірш за дорогий алкоголь і якщо, прагнучи догодити безформному й безхребетному консенсусу, ми уникаємо закладеного в них пристрасного зіткнення, ми безчестимо літературу. Справжній письменник, додала вона, викликає шалену полеміку серед справжніх читачів — а справжні читачі завжди наче на війні. І якщо ви не готові кидатись на арену, щоби забрати собі його бажаний труп — як у грі бузкаші**, — то лишіть мене в спокої та вертайте конати в калюжі теплої сечі, яка вам здається елітним пивом: ви хто завгодно, але не читач, і ще менше — письменник.

Я підтримав полум'яний спіч Беатріс Нанґа. Т.Ш. Еліман належав не до класиків, а до кумирів. Літературний міф — це як стіл для гри в карти. Еліман сів за нього й виклав три най-

* Гапакс леґоменон (грец.) — щось, згадане один раз. Цей термін вживається щодо слів та виразів, які вживаються лише раз у письмових пам'ятках. Наприклад, оригінальний текст «Іліади» містить 1097 гапаксів.

** Бузкаші — традиційна спортивна гра в країнах Центральної Азії, під час якої вершники намагаються відібрати одне в одного обезголовлену тушу козла.

більші козири: по-перше, обрав собі ймення із загадковими ініціалами; по-друге, написав тільки одну книжку; по-третє, безслідно зник. Справді, щоби заволодіти його трупом, слід було втрутитися в гру.

І хоча можна було сумніватись у тому, що колись існувала людина на ім'я Т.Ш. Еліман, або припускати, що це був лише псевдонім автора, який вирішив пошкилювати зі своїх колег чи вирватися з тісного літературного кола, натомість ніхто не наважувався заперечувати колосальну силу створеної ним книжки: дочитавши її до кінця, ви відчували, як вас наповнювало саме життя — потужним і чистим потоком.

Нас досі хвилює питання: чи Гомер існував насправді? Однак це мало впливає на зачарування читачів; адже лише завдяки Гомерові (хай ким він був) ми завдячуємо текстом «Іліади» і «Одіссеї». Так само, байдуже до особистості Т.Ш. Елімана, його містифікації та легенди, саме йому ми мусимо дякувати за твір, який назавжди змінив наш погляд на літературу. А може, і на життя взагалі. «Лабіринт жорстокості» — так зветься ця книжка, і ми, мов спрагли ламантини, припадали до її незамутненого джерела.

«На початку було пророцтво і був Цар; і пророцтво сповістило Цареві, що земля дасть йому повну владу, але натомість зажадає праху мудрих старців, і Цар прийняв вимогу; він одразу заходився палити своїх найстарших підданих та розвіювати їхній прах довкола свого палацу, де невдовзі постав густий і похмурий ліс, який назвали Лабіринтом жорстокості».

II

Як ми зустрілись — ця книжка і я? Випадково, як часто ведеться. Та я ніколи не забуду слів Матері-Павучихи: випадок — це непомітний звив долі. Уперше «Лабіринт жорстокості» я прочитав не так давно, лише трохи більше місяця тому. Однак не скажу, що ім'я Елімана було мені незнайоме: ще в ліцеї я чув про нього. Він фігурував серед авторів «Короткого викладу негритянської літератури» — однієї з тих невмирущих антологій, що їх іще з колоніальних часів використовують замість підручників у всій франкомовній Африці.

Сталося це 2008 року, у випускному класі військового ін-тернату на півночі Сенегалу. Тоді література тільки починала приваблювати мене, і я плекав підліткову мрію стати поетом; безглузді амбіції, коли придивишся до найвідоміших з-поміж поетів і усвідомиш, що живеш у країні, укритій набридлою тінню примари гіганта Сенгора*; у країні, де віршування й досі було одним із найпевніших знарядь спокусників-бабіїв.

У результаті я губився серед сторінок поетичних антологій, словників синонімів, рідко вживаних слів та рим. Я винен у складанні жаклих віршів, і вимордувані одинадцятискладові рядки рясніли «стиглими плачами», «розчахнутими небесами» та «кришталевими зорями». Я пародіював, плагіатив і підробляв. Несамовито гортав сторінки «Короткого викладу». І саме там я вперше, поряд з іменами славних класиків «чорної» літератури, поміж Чішелле Чівелою та Чікаєю У Тамсі** помітив невідоме мені тоді ймення — Т.Ш. Еліман. І присвячена йому в антології анотація була такою незвичною, що не можна було не зупинитись. Дослівно там значилося таке (підручник я зберігаю і досі):

Т.Ш. Еліман народився в Сенегалі. Вигравши стипендію, він поїхав здобувати освіту в Париж, і в 1938 році видав там книжку трагічної й незвичайної долі — «Лабіринт жорстокості».

Неймовірна книжка! Шедевр юного африканця! Такого у Франції ще не бачили! Цей твір спричинив літературний скандал, що їх так люблять у цій країні. «Лабіринт жорстокості» отримав як схвалення, так і осуд. Та коли авторові і книжці вже пророкували престижну премію, їхній злет перервала гидка справа. Твір затаврували ганьбою, а щодо юного автора, то він назавжди зійшов з літературної сцени.

Почалася війна. З кінця 1938 року ніхто нічого не чув про Т.Ш. Елімана. Його доля лишилася загадкою й обросла численними цікавими гіпотезами (не зайвим буде ознайомитися на

* Леопольд Седар Сенгор (1906-2001) — сенегальський письменник і політик, перший президент Сенегалу (1960-1980 роки), ікона постколоніалізму. Його поезія глибоко вкорінена в народну усну традицію Сенегалу.

** Чішелле Чівела (нар. 1940) — конголезький політик і письменник. Чікая У Тамсі (1931-1988) — конголезький поет.

Кінець безкоштовного
уривку. Щоби читати
далі, придбайте, будь
ласка, повну версію
книги.